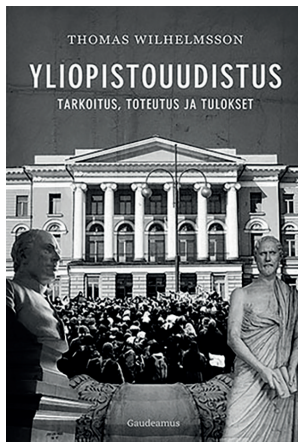

Vielä kerran yliopistouudistuksesta

Sakari Ahola

Thomas Wilhelmsson: *Yliopistouudistus. Tarkoitus, toteutus ja tulokset*. Gaudeamus. Tallina: Printon Trükikoda 2021.

Thomas Wilhelmsson, Helsingin yliopiston rehtorina niin sanotun vuosisadan yliopistouudistuksen sisäänajaneena, on kirjoittanut mielenkiintoiset muistelot ja pätevän arvion yliopistopiirejä monin tavoin ravistelleen uudistuksen tarkoituksesta, toteutuksesta ja tuloksista. Nuo kolme viimeistä sanaa ovat kirjan Yliopistouudistus alaotsikko. Omien sanojensa mukaan Wilhelmsson (käytän jatkossa sanaekonomisista syistä akronyymiä TW), kertoo siitä ”miten homma hoidettiin” (s. 15). Kertomus on TW:n mukaan kahdessa mielessä subjektiivinen. Yhtäältä se on rehtorin näkemys ja kokemus tapahtumista. Toisaalta se on subjektiivinen, koska hän uskoi ja uskoo edelleen uudistuk-

sen olleen, tietyistä ongelmistaan huolimatta, tarpeellinen ja hyödyllinen. TW on kerronnassaan varsin avoin ja myös itsekriittinen. Kun hän ei epäro i sanoa, että ”kyllä minua hävetti” (s. 70), jos asiat eivät menneetkään kuin Strömsöissä, on hänellä varaa myös kehua toimintaansa.

Kirja alkaa kevään 2009 riitaisista tapahtumista. TW tuo useassa kohdin esiin ihmetyksensä aivan viime metreillä nousseesta uudistuksen näkyvästä vastustuksesta – hallituksen esitys uudeksi yliopistolaksi oli valmistunut elokuussa 2008 ja lähtenyt sitten lausuntokierrokselle. Lopullinen esitys tuli Eduskuntaan helmikuussa 2009. Yliopistouudistuksen tulo oli kuitenkin ollut selvästi näköpiirissä ainakin vuodesta 2005 lähtien. Opetusministeriön ja yliopistojen johdon piirissä varmaan jo kauemminkin.

Pelkistä dokumenteista on vaikea päätellä, mikä oli asioiden järjestys ja syy-seuraus -suhteet. TW antaa yliopistojen rehtorien neuvoston UNIFI:n marraskuussa 2005 julkaisemalle ”punaiselle manifestille” (s. 25) ehkä turhan ison roolin kertomuksessa. Totta on, että yliopistojen johto oli jo pitkään haikaillut autonomiansa, erityisesti taloudellisen autonomiansa lisäämisen perään. Kysymys kuuluukin, oliko ministeriö jo tuossa vaiheessa päättänyt erottaa yliopistot valtionhallinnosta omiksi itsenäisiksi toimijoikseen? Osaltaan tähän viittaa se,

että ministeriö oli ilmoittanut Suomen mukaan OECD:n kolmannen asteen koulutusta koskevaan teematutkintaan, joka toteutettiin arvovaltaisen arviointiryhmän vierailulla joulukuussa 2005. Laatumassaan taustaraportissa (Opetusministeriön julkaisuja 2005:38), johon arviointi pääosin nojautuu ja joka julkaistiin jo kesäkuussa 2005, ministeriö tuo selkeästi ilmi yliopistojen autonomiapyrkimykset ja halun irtautua valtiosta. Manifestissa tämä sitten täsmentyi ajatukseksi yliopistoista itsenäisinä oikeushenkilöinä. Kun sitten kevään 2009 kiivaissa keskusteluissa myös nimekästä professorikuntaa liittyi uudistuksen vastustajiin, sai ministeriö hyvän syyn muistuttaa, että itsehän te tätä halusitte.

Meni vain kuukauden päivät manifestista, kun ministeriö jo asetti silloisen opetusministeri Antti Kalliomäen, joka paremmin seiväshyppääjänä tunnetaan, johdolla selvitysmiehet Niilo Jääskisen ja Jorma Rantasen täsmentämään miten yliopistojen taloudellinen ja hallinnollinen autonomia käytännössä uudistetaan. Heidän loppuraporttinsa ilmestyi tammikuussa 2007. Suunta oli siis selvä, kuten TW toteaa, eikä se muuttunut, vaikka hallitus matkalla vaihtui.

Varsinainen kuohunta siis alkoi, kun hallituksen lopullinen esitys tuli eduskuntaan ja huomattiin, että muutoksia ei oltu juurikaan tehty kovasta kritiikistä huolimatta. TW kertoo hyvin, miten poten-

tiaalisesti kriittisiä aikoja elettiin, kun yliopisto vallattiin ja mielenosoitus vyöryi Senaatintorilta kohti eduskuntaa. Tapansa mukaan TW edusti sovitteluvaa ”ei nyt provosoiduta” kantaa, ja yliopiston valtaukset sujuivat varsin rauhallisissa merkeissä: ”Arvatkaa, oliko Strasbourgin yliopiston rehtori kateellinen, kun kerroin tämänkin valtuksen kulusta tavatessamme seuraavan kerran!” (s. 54). Muistan itsekin olleeni maaliskuussa 2009 näissä karkeloissa, tosin enemmän korkeakoulupoliitiikan tutkijana kuin varsinaisena mielenosoittajana.

Yhdeksi suurimmista kiistakysymyksistä nousi ns. ulkopuolisten jäsenten osuus yliopistojen hallituksissa. Jo tässä kohtaa tulee hyvin esiin TW:n varsin kriittinen suhtautuminen valtionvarainministeriön kantoihin ja toimiin koko uudistuksen kuluessa. Keskusteluissahan oli nimittäin näytävästi esillä se, että luottamus yliopistojen oman demokratian ja akateemisen johdon kykyyn luotata uutta semiyksityistä yliopistoa oli erityisesti VM:n virkamiesten piirissä heikko. Tässä suhteessa TW edusti kyllä järkevää ja reaalioliittista linjaa: ”Minusta oli täysin riittävä autonomian tae, että yliopisto itse valitsisi ulkopuolisetkin hallituksen jäsenet” (s. 38). Kuten TW jatkossa sitten kertoo, uudistuksessa oli hallitus- ja johtamisjärjestelmäkysymysten sijaan paljon tärkeämpiä ja suurisuuntaisempia asioita.

Toinen akateemiselle väelle tärkeä kysymys oli virkasuhteiden muuttuminen ”tavallisiksi” työsuhteiksi. Tässäkin asiassa keskustelu oli hyvin polarisoitunutta, mutta tätäkään TW ei pitänyt kovin oleellisena asiana. Helsingin yliopiston näkökulmasta asia oli jo

siinäkin mielessä vähämerkityksinen, että jo ennen uudistusta noin puolet henkilökunnasta oli työsuhteisia, eikä kriitikkojen epäilyt siitä, etteikö yliopiston henkilöstöhallinto osaisi handlata muutosta, olleet perusteltuja. Tässä asiassa TW:n kanta on, että hän asiaa vähämerkityksenä pitäneenä itse asiassa aliarvioi muutoksen merkitystä – se on käytännössä sittemmin mahdollistanut monia tärkeitä kehittämistoimia myös niukkenevien resurssien oloissa. Oikeustieteen (siviili- ja kauppa-oikeus) professorina TW:n onkin helppo todeta, että juridiikan näkökulmasta ”ero ei ole kovin suuri” (s. 116).

Kaiken kaikkiaan kirjan alku (luvut 2–4), jotka kuvaavat uudistuksen toteuttamista kansallisella tasolla sekä uuden yliopistolain keskeistä sisältöä, on varsin tuttua jo heti tuoreeltaan tehdyistä analyyseistä, mainittakoon vaikka Tuukka Tomperin toimittama kirja Akateeminen kysymys vuodelta 2009. Uutta ovat TW:n kuvaukset siitä, miten mutkikas ja suuritöinen prosessi uudistuksen valmistelu oli yliopiston hallinnon näkökulmasta. Paljon oli tehtävä lyhyessä ajassa, jotta uudet rakenteet ja prosessit olisivat kunnossa uudistuksen astuessa vuoden 2010 alussa voimaan. Jatkossa TW tarkentaa uudistuksen analyysiään eri teemojen kautta. Näitä ovat yliopistojen pääomitus ja kiinteistöjen kohtalo (luku 5), taistelu vanhasta apteekkiprivilegiosta (luku 6), pääomittamiseen liittyneet varainhankintakampanjat ja uuden yliopistoimagon luominen (luku 7). Luvussa 8 TW kertoo tarkemmin uudistetun hallinnon rakenteista. Vaikka hän opastaakin lukijaa, että ”jos et ole kiinnostunut byrokratian koukeroista, voit jät-

tää tämän luvun lukematta” (s. 195), kannatta siihen ehdottomasti perehtyä.

Itselle mielenkiintoisiksi ja paljon uutta ”sisäpiirin tietoa” tarjoileviksi jaksoiksi osoittautuivat erityisesti uudistuksen taloudelliseen puoleen liittyvät luvut. Yliopistojen perusrahoituksen ja toimintaedellytysten turvaamiseen liittyneet kysymykset pääomittamisesta, yliopistoindeksistä sekä yliopistokiinteistöjen kohtalosta ovat tietysti myös koko uudistuksen keskeisiä, yliopiston autonomian lisäämiseen liittyneitä kysymyksiä. Muistelmien keskiössä olevan Helsingin yliopiston kannalta myös kiista vanhoista privilegioista (apteekki ja verovapaus) ovat mielenkiintoista luetavaa. Varsin selväksi käy, että TW ei muistele kovinkaan lämpimästi valtionvarainministeriön virkamiesten toimia uudistuksen käännteissä. Juha Sipilän hallitusta TW kuvaa Suomen itsenäisyyden ajan koulutusvastaisimmaksi hallitukseksi. Siinä ei koulutuspolitiikka saanut juurikaan ymmärrystä, kun SSS-miehet (Sipilä, Soini ja Stubb) laittoivat Suomen taloutta ”kuntoon”. Näihin teemoihin ei tässä ole kuitenkaan tilaa tarkemmin puuttua.

Lopuksi TW tekee yhteenvetoa lupaavalla otsikolla ”Kuinkas sitten kävikään”. Luku vähän rönsyilee sinne ja tänne pohtiessaan mm. sinänsä merkittävän Covid-pandemian vaikutuksia. Mitä tulee uudistuksen ”kovaan ytimeen”, yliopistojen autonomian lisäämiseen, TW:n johtopäätös on hallinnollisen autonomian osalta selkeä kyllä, mutta taloudellisen autonomian osalta täynnä kysymysmerkkejä. Lyhyesti sanottuna: jos ei ole pelimerkkejä, autonomia on kuollut kirjain. Ministeriön ohjaus ta-

voiteneuvotteluissa on edelleen vahvaa, rahoitusmalli on toisaalta liian yksityiskohtainen ja toisaalta jättää ministeriön strategiseen ohjaukseen merkittävän siivun, joka mm. edelleen ylläpitää yliopistoissa rasittavaksi ja turhaksi koettua ”hankerumbaa” (s. 232), josta uudistuksessa piti päästä eroon. TW:n mukaan kaikista uudistuksessa säädetyistä taloudellisen autonomian elementeistä on sittemmin lipsuttu.

Yliopistoilta vaadittu profilointi ja siihen liittyen rahoitusmallin jatkuva muuttaminen edustavat TW:n ajattelussa businessmaailmasta omittua kvartaaliajattelua, kun yliopiston kvartaali on vähin-

tään 25 vuotta. TW:n visio kuitenkin on, että yliopisto voisi olla 50 vuoden kuluttua oikeasti autonominen, kun omat pääomat ovat siinä määrin karttuneet, että yliopisto ei enää ole riippuvainen ministeriön perusrahoituksesta. Tällaiseen ajatteluun liittyviä uhkia olisi kyllä syytä pohtia tarkemmin. Historiallisena vastaesimerkinä tulee mieleen se, kun yksityiset yliopistot aikoinaan otettiin valtion huomaan, kun niiden valtionapukattoi suurimman osan menoista. Eli: mitä enemmän ulkoisen rahoituksen määrää kasvatetaan, sitä enemmän tuleville ”sipilöille” annetaan aihetta leikata yliopistojen perusrahoitusta.

Jos vielä lopuksi palataan siihen suurimpaan kysymykseen, miksi yliopistot piti näin radikaalisti uudistaa? TW toteaa, että ”Yliopistojen asema valtion tilivirastoina oli aikansa elänyt. Juuri tämä on tämänkin teokseni sanoma” (s. 80). Kun kirjassa niin paljon puhutaan uudistuksen vastustajien luomista uhkakuvista ja virheellisistä mielikuvista, voisi jatkotutkimukselle heittää pohdittavaksi, minkälaista todellisuuden haltuunottoa ”valtion tiliviraston” ajatuksen demonisoinnilla aikoinaan tavoiteltiin?■